

Mens en Wereld

Ik hoop, dat u me gemist hebt de vorige keer. Voor mezelf, uit vrouwelijke ijdelheid en voor mijn man, omdat hij anders wel eens de uitnodiging zou kunnen krijgen, om de volgende zes jaar het H.V. van deze plaats af toe te spreken. Hij zou het niet doen, maar afgezien daarvan zou het hem niet meevallen ook. Als u eens wist, wat ik allemaal in zijn stukje heb zitten schrappen, hoeveel lelijke woorden en onparlementaire uitdrukkingen. Bier wou hij gaan drinken en dat nog wel op de voorpagina van een humanistisch blad. Eens, zes jaar geleden, heb ik, nog heel onervaren, hier wijn gedronken, veel wijn en ik heb gezegd, dat het lekker was. Het ging over een vakantie in de Dordogne en ga nu maar eens koffie of thee drinken bij een temperatuur van 40 graden of hoger. Maar dat mocht niet, er kwamen prompt protesten. Ach, ja, het is allemaal niet zo vreselijk, we bedoelen het zo ontzettend goed, met elkaar en met het Humanisme en met onszelf. Soms word ik er wel eens moedeloos van.

Maar deze week is er iets bijzonders gebeurd. Ik kreeg een brief, aan mij persoonlijk en geadresseerd aan de redactie van M. en W., kennelijk van een lezer.

Ik wil het wel bekennen, ik heb er eerst een tijdje mee in m'n handen gezeten, me afvragend, wat ik nu weer voor gek of onwelvoegelijks had geschreven. Had ik weer blij gegeven mijn kinderen tot in de grond te verknoeien, door ze te weinig eerbied bij te brengen voor het mooie, het hogere en het edele en Het Gezag? Echt, ik was even bang om hem open te maken, maar tot mijn verbazing was het een brief van een 65-jarige meneer, die er expres voor was gaan zitten, om zijn instemming en waardering te betuigen met mijn stukjes. Een heel onhumanistische brief eigenlijk, want een zesjarige ervaring heeft me geleerd, dat veel humanisten alleen maar naar de pen grijpen om je op je vingers te tikken en je te verwijten, dat je niet humanistisch genoeg bent.

Dat was dus erg prettig, maar de heer B. formuleert nog iets, dat ik zelf nooit zo onder woorden heb gebracht. Hij heeft het over de jeugd en zegt, dat de jonge mensen van tegenwoordig zich geen smoesjes laten aansmeren en hun recht van eigen mening en inzicht opeisen, meer dan wij dat vroeger deden.

Zo is het. Als we nog enige vat op onze kinderen willen houden, dan moeten we duidelijke, eerlijke taal spreken. We moeten kritiek kunnen velen en geen eerbied opeisen voor wat niet eerbiedwaardig is. Het lijkt heel eenvoudig, maar geloof me, het valt helemaal niet mee.

Godslastering?

In artikel 147 van het W. v. S. wordt strafbaar gesteld: 'Hij, die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, door smalende godslasteringen op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat.' Het artikel stamt uit de jaren dertig van deze eeuw. De schrijver G. K. van het Reve verwacht (en hoopt) dat hij op grond van dit artikel aangeklaagd zal worden omdat hij in het tijdschrift *Dialog* zich godslasterlijk zou hebben uitgelaten.

In *Brief aan mijn bank*, geschreven in Algeciras, staat o.a.: 'Maar het liefst zijn hier de ezels. - Ach soms smelt je hart als je een ezel ziet met een ezelsveulen - wie dat ziet en dan nog God zou kunnen loochenen, dat is mij onbegrijpelijk. Want een kleine ezel is net een jonge herdershond, maar dan in het groot, en heel aandoenlijk hoog op de poten, en hij doet de hele tijd dartele schijnaanvallen op zijn moeder. Je moet gewoon huilen als je het ziet. Ik zoen ze allebei op de kop, want dat moet.'

Uit deze passage blijkt - en dat was ook bekend uit tal van andere geschriften van v. h. R. -, dat hij een godgelovig mens is. De schepping, de mens, de kosmos beleeft hij als ontstaan door en ingebed in een macht, die hij als een persoon beleeft, ondergaat. De schrijver is dan ook geen humanist, die de wereld om hem en in hem 'onpersoonlijk' beleeft. Er is dan ook geen aanleiding om, van humanistisch standpunt v. h. R. te 'verdedigen' of de aanklacht aan de kaak te stellen. Het is een zaak tussen godgelovigen onderling.

De passage werd geciteerd om de geest aan te geven van waaruit het stuk geschreven werd; hoogsternstig, extatisch, ontroerd. Ook dit werd *De profundis*, uit de diepte der eenzame wanhoop, zoals zijn *Reisbrieven*, geschreven. Op grond hiervan is het al dwaas en meer dan dwaas, schandelijk, dat er ooit over een proces gedacht is want van opzettelijke godslastering is geen sprake, integendeel.

Van het Reve schrijft dan, dat hij verwacht, dat God eens, in de gedaante van een ezel, op aarde zal terugkeren 'miskend en verguisd en geranseld' maar hij zal God herkennen en zal één worden met God, in liefde zich met Hem verenigend.

En dat is dan, voor bepaalde christenen, gods-

lasterlijk, zó godslasterlijk, dat de Nederlandse rechter - en men verwacht, dat het proces tot de Hoge Raad zal gaan - de zaak zal moeten onderzoeken. Het belangrijke punt van verschil met de processen, b.v. uit de 16e eeuw in Genève, is dat het nu niet om de belediging van God gaat maar om het beledigen van godsdienstige gevoelens van bepaalde groepen gelovigen, b.v. van hen, die menen dat ezels altijd domme mensen zijn, zoals zij zelf.

Hier gaat een deur open op bekrompenheid, wanbegrip, onverdraagzaamheid en heerszucht. Nooit hebben zij gehoord van de mystiek, waarbij de éénwording met God, met Christus verhaald wordt in termen aan de seksuele liefde ontleend, nooit hebben zij er eens over nagedacht, dat wat zij van God en zijn soevereiniteit gemaakt hebben voor andere godsgelovigen godslasterlijk klinkt, nooit hebben ze er eens over nagedacht, dat zij de vrijheid, die zij hebben om God op hun wijze te vereren, aan anderen niet mogen ontfemen en wat een wonderlijk soort voldoening moeten deze lieden ondervinden als - stel het geval - v. h. R. veroordeeld zou worden tot boete of gevangenisstraf. Een voldoening waarover zij zich diep te schamen zouden hebben omdat zij zich daardoor getekend hebben als kleine, bekrompen tirannetjes. Nog eens een bewijs, dat wij de Chinezen van Europa zijn, omdat deze verontwaardigde Nederlanders niet beseffen, dat zij taalfetisjisten zijn, die menen, dat wat zij over God schrijven een adequate benadering is van Hem, van wie zij zelf zeggen, dat Hij elk begrip te boven gaat.

Ik hoop, met de schrijver, dat het proces doorgang vindt, om eens te zien, hoe de Nederlandse rechter deze zaak van smalende godslastering en het beveiligen van godsdienstige gevoelens van een kleine groep, oplost. Het zou wel eens kunnen blijken, dat vrijwel alle diep godsdienstige denkers en dichters, alle agoniserende mensen, die geworsteld hebben met God, godslasterlijk zijn geweest in de ogen van deze tirannen. De diepzinnigste en grootste figuren zouden allen veroordeeld zijn geweest. Dit mag dan voor v. h. Reve een troost zijn.

B.

**Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 12 - 11 juni 1966**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

MENSEN die van de duivel bezeten waren, kwamen alleen in de middeleeuwen voor, althans dat dacht men toen, nietwaar? Niets daarvan, hoor; in Hervormd Den Haag schrijft een meneer, dat hij zelf nog zulke mensen kent: *'Het is de aartsverleider gelukt zich achter een onzichtbaar makend gordijn te verschuilen en vandaar zijn hels werk te verrichten om van al het kwaad dat onder de zon geschiedt, God maar de schuld te geven. Ja, wat mensen niet kunnen voelen of zien, geloven zij niet. Het bestaan van bacillen en microben kon men eerst aannemen, toen A. van Leeuwenhoek zijn microscoop had uitgevonden. Demonen zijn echter niet op wetenschappelijke wijze aan te tonen. Men moet persoonlijk iets op dit terrein ervaren. En dan nog staan psychologen en psychiaters voor een bezeten mens en kunnen geen onderscheid maken tussen krankzinnigheid en bezetheid door demonen. Maar slachtoffers van spiritisme, bezeten mensen die er ook nog in onze tijd zijn, lijden er ontzettend onder. Persoonlijk weet ik hiervan mee te spreken en nog herinner ik mij het dankbare getuigenis van een door de levende Christus verlorene vrouw, die van haar kwelgeesten verlost, het tot haar levenstaak maakte, anderen van die wonderbare Heiland te vertellen. Als een dankbare verlorene Legio gaat zij nog uit om te evangeliseren.'* De lezer die mij dit knipsel stuurde, heeft ernaast geschreven: *'Anno 1966!'* Dat lijkt mij het enige commentaar dat je hierop zou kunnen leveren.

MEDEMENSELIJKHEID is bezig een modewoord te worden, dat de humanisten gebruiken, omdat ze naastenliefde zo christelijk vinden. Maar in Hervormd Zwolle lees ik, dat de term juist een christelijke uitvinding is. En nog afgezien daarvan valt er uit de woorden van ds. H. Miskotte wel iets te leren omtrent de 'openheid' waarmee de kerk ons zo graag tegemoet treedt: *'In onze tijd is er een tendens om alle kwalen van het geestelijk leven te willen bestrijden met éénzelfde recept: "zet de deur open!" Het is geen geheim dat er in brede kringen een grote mate van scepsis leeft ten opzichte van het geloof. Soms schijnt het tot de goede toon te behoren, ook onder gelovigen, om God toch vooral als "probleem" te beleven... (God betere het!) - En dan weet men geen ander geneesmiddel dan de raad God toch vooral te zoeken: tussen de mensen. Daarvoor is een nieuw modewoord: "medemenselijkheid". Kunt u overal beluisteren. Soms zegt men "humaniteit", maar dat doet men als "kerkmens" toch bij voorkeur niet... want er bestaat nu*

eenmaal een "Humanistisch Verbond", en dús hanteren wij die naam maar niet... Dus houden we het op "medemenselijkheid". Daar horen uiteraard open deuren bij! - Het Paasevangelie verkondigt dat er soms juist gesloten deuren moeten zijn als voorwaarde voor Christus' verschijning. Daarmee is het in de lijn van Jezus' eigen woord: "wanneer gij bidt, ga in uw binnenkamer".' Nu mag dat laatste juist zijn voor iemand die Christus zoekt, zoals het evenzeer juist is voor iemand die los daarvan iets in alle rust bij zichzelf moet overwegen. Als argument tegen de openheid van een moderne kerk is dat citaat natuurlijk uitermate vals. Het bewijst alleen, dat de modernisering van de hervormde kerk nog maar heel langzaam gaat en door de achterban vaak met tal van middelen worden tegengehouden.

'SPREEK me niet van het donkere zuiden', schrijft mij een lezer die tot dezelfde conclusie is gekomen, *'de westelijke Veluwezoom is veel erger.'* Hij stuurt mij een knipsel over die rel om mensen die niet christelijk genoeg bevonden werden wegens het bezit van een televisietoestel. U heeft het intussen al overal kunnen lezen; ik wil u alleen het commentaar van ds. H. J. Kater niet onthouden: *'Eerst waren ze ook tegen de radio. Over tien jaar zijn ze waarschijnlijk alleen nog maar tegen kleurentelevisie.'* Dan kreeg ik ook nog een knipsel over die drogist die niet op de lijst van de S.G.P. mocht staan voor de gemeenteraad, omdat hij zulke zondige dingen als lippenstiften en poederdonsjes verkocht. Nou ja, wat moet je daar nu nog van zeggen...

UIT PUTTEN meldt het Eindhovens Dagblad *'een onverkwikkelijke rel, waardoor de oecumenische gedachte in dit "zwarte" dorp van de Veluwe thans ver is te zoeken. De predikanten van de Nederlands-hervormde kerk op gereformeerde grondslag hebben in hun kerkbode "Rondom het Woord" aan Puttens burgerij bekend gemaakt, dat zij pertinent weigeren rouwdiensten te leiden in de enige aula die Putten rijk is, omdat deze aula, ten dienste van alle kerkgenootschappen, eigendom is van de Christelijk Gereformeerde Kerk. "De hervormden voelen zich niet geroepen, langs een omweg weliswaar, een ander kerkgenootschap financieel te steunen. We zouden dan ongemerkt meewerken aan de opbouw van een geheel andersdenkend kerkgenootschap", meent ds. J. Smit, de voorzitter van de centrale hervormde kerkeraad.'* De Christelijk Gereformeerde Kerk heeft van de gemeente subsidie gekregen voor de bouw van

die aula, op voorwaarde dat deze gebruikt kon worden door kerkgenootschappen van alle gezindten. Nu de hervormden dat niet willen, zit men met een financiële strop van jewelste. Maar stel je voor dat je zo oecumenisch was, dat je ook maar een stuiver voor een ander over had. Of ook maar iets samen te doen.

ENFIN, wij hoeven ons van al dit soort dingen weinig aan te trekken, en ik vermeld ze dan ook niet om daarmee te demonstreren hoeveel beter wij humanisten wel zijn dan die christenen. Men moet gelukkig langzamerhand naar de binnenlanden om dit soort toestanden nog aan te treffen, en, al gaan naar mijn mening de katholieken op het ogenblik voorop, ook door de hervormde kerk waait heus wel een frisse, moderne wind. Berichten als de bovenstaande illustreren alleen hoe lang het nog kan duren voor die wind zelfs maar een zuchtje tot in alle ontwikkelingsgebieden is doorgedrongen.

DE NEDERLANDSE Consumentenbond heeft 100.000 leden. Nee, nee, de organisatie heeft niets met het Humanistisch Verbond te maken (we krijgen al van zoveel de schuld), maar ik zou haar toch graag in mijn rubriekje even feliciteren met dat succes. Het is het beste bewijs, dat het werk van die bond in brede kring waardering vindt en dat is maar gelukkig, want het is de enige wijze waarop de consumenten (en dat zijn wij toch allemaal iedere dag?) zich kunnen beschermen tegen de vele, al of niet 'fatsoenlijke', wijzen van oplichting waarmee zij geconfronteerd worden. Zij die geen lid zijn, weten daar niet van, maar merken het wel in hun portemonnee.

EN DAN WAS ER nog die rechter, ik meen in Nijmegen, die wel eens wilde weten waarom een scooterrijder op een andere manier de bocht neemt dan een automobilist. Hij werd uitgenodigd voor een ritje op de duo, gaf in de bocht niet mee, en viel prompt van het ding af. Voortaan oordeelt

hij wat anders, als er scooterrijders voor de balie staan. Dat las ik tenminste in de krant. Het zou wel eens nuttig zijn, als we allemaal een tijdlang op een andere manier aan het verkeer zouden deelnemen dan wij gewend zijn. Voetgangers zouden misschien leren begrijpen, dat auto's niet binnen een meter kunnen stoppen, automobilisten zouden kunnen ervaren wat een klap een scooter krijgt als een auto hem rakelings passeert, bromfietzers zouden kunnen merken hoe prettig het is links en rechts ingehaald te worden, als je in een auto zit, automobilisten zouden eens ervaren hoe prettig het is als voetganger een modderdouché te krijgen, omdat de heren het zo moeilijk hebben met afremmen bij die diepe plas, fietsers zouden de ergernis van het snelverkeer eens voelen, dat opgehouden wordt omdat zij hun hand niet uitsteken en ga zo maar door. Zullen we ons volgende week eens allemaal op een andere manier gaan voortbewegen? Het zou natuurlijk wel een heleboel gekanker schelen op die andere categorieën, en dat is ook weer jammer met het oog op verjaardagen en zo...

'BETER LANGHARIG dan kortzichtig', is de leus waaronder de tieners hun kapsels trachten te verdedigen, en al gaat de vergelijking uiteraard mank, er zit toch wel wat in. Niettemin blijven veel ouders zich opwinden over de manen waarmee zoonlief zijn puberprotest uit. En door die opwindende komen er dan nog een paar centimeter bij... Niettemin, een leraar van een middelbare school vertelde mij, dat hij twee jongens met Beatleskapsel in de klas had, die daar aanvankelijk heel wat opmerkingen over hadden te verduren. Uiteraard sterkte hen dat in hun protest. Op een gegeven dag waren de lange haren verdwenen, en op zijn vraag of de wil des vaders gezegevierd had, luidde het antwoord: *'Ach nee, meneer, maar iedereen raakte eraan gewend. Niemand protesteerde er meer tegen, en dan is er ook niks meer aan.'*

ARABESKE

*Een stilte is in de natuur
als het binnenste blauw van een vuur,
In de velden grazen de dieren,
paarden en zwarte stieren.
In de heldere wateren der aarde,
diep verlicht en klaar,
spelen visschen met roode staarten,
zwaar geschud en zwierig,
het gebladerte dun en tierig
hangt er over en spiegelt zich.*

J. W. F. WERUMEUS BUNING

Uit: Verzamelde gedichten, uitgave Querido.

Prof. Van der Wal treedt af als bijzonder hoogleraar

PROF. dr. L. G. van der Wal, die sinds 1952 als bijzonder hoogleraar vanwege de Humanistische Stichting Socrates aan de Technische Hogeschool te Delft wijsbegeerte, in het bijzonder met betrekking tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing, doceert heeft de wens te kennen gegeven zijn werk als zodanig te beëindigen.

Prof. Van der Wal was de eerste hoogleraar die een bijzondere leerstoel bekleedde vanwege de Humanistische Stichting Socrates en geruime tijd ook de enige. Eerst in 1965 werd een tweede leerstoel ingesteld, nl. in Leiden, waar prof. dr. J. P. van Praag thans humanistiek en wijsgerige anthropologie van het humanisme doceert.

Prof. Van der Wal studeerde in Groningen, o.a. bij Heymans en Leo Polak. Zijn voorliefde voor de ethiek kwam al uit in zijn dissertatie, die gewijd was aan het objectiviteitsbeginsel in de oudste Griekse ethiek. Na zijn studie was hij leraar aan gymnasia in Zwolle en Groningen, en sinds 1936 rector van het Grotius-gymnasium te Delft. Sinds 1948 is hij lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, terwijl hij – van de oprichting in 1952 af – lid is van het bestuur van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, en voorts nog – eveneens van de aanvang af – voorzitter van de redactie van het humanistische tijdschrift voor wetenschap en cultuur 'Rekenschap'.

Naast vele tijdschriftartikelen o.a. in het Alg. Tijdschrift voor Wijsbegeerte en in Rekenschap, enkele schoolboeken en een aantal brochures, schreef Van der Wal 'Problemen der zedelijke waardering' (1958), een aantal toneelstukken, een roman, en – onder pseudoniem – enkele detectives. In 1965 is hem, voor zijn toneelstuk 'Schrijven is niet genoeg', de Visser-Neerlandiaprijs toegekend. Hij is, zowel om de inhoud van zijn teksten als om de boeiende voordracht, een zeer gewaardeerde spreker in het Humanistisch Verbond, en een geregeld medewerker aan de radiatoriek Geestelijk Leven.

Tot opvolger van prof. Van der Wal heeft het bestuur van 'Socrates' aangewezen dr. W. van Dooren, die in Amsterdam theologie studeerde en in Utrecht wijsbegeerte. Hij promoveerde in 1965 op een proefschrift over het totaliteitsbegrip bij Hegel en zijn voorgangers. Dr. Van Dooren is wetenschappelijk ambtenaar aan het Filosofisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht, lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond en van de beheerscommissie van 'Socrates', secretaris van de humanistische academische werkgroep, docent aan het humanistisch opleidings-instituut en humanistisch geestelijk raadsman voor gedetineerden.

Advocaat en procureur

In ons nummer van 14 mei deelden wij mede, dat het geschrift 'Advocaat en procureur' gratis verkrijgbaar zou zijn bij de uitgeefster, de Nederlandse Orde van Advocaten, Frederik Hendrikplein 23, Den Haag. Dit blijkt op een vergissing te berusten, het boekje kost nl. f 1.50. Als men dit bedrag stort op girorekening 79000, t.n.v. de Ned. Orde van Advocaten, Den Haag, wordt het toegezonden.

In memoriam Prof. Loenen

EEN geleerde van naam, een overtuigd humanist, een beminlijk mens is heengegaan.

Sport voor sport beklom hij de ladder der wetenschap: onderwijzer van 1905–1909, staats-examen, studie klassieke talen, 1923 gepromoveerd, privaat-leraar, later leraar in Amsterdam, privaat-docent aan de Universiteit van Amsterdam, 1951 bijzonder hoogleraar en van 1953 tot 1960 gewoon hoogleraar in de oude geschiedenis. Naast dit een serie publicaties over Griekse Staatsinstellingen, waaronder het prachtige boek *Vrijheid en gelijkheid in Athene*.

Loenen beschouwde het als zijn levenstaak om de waarden van de Griekse Oudheid in woord en geschrift over te dragen en onder die waarden was de democratie, de redelijkste staatsvorm, voor hem een der belangrijkste. Voor de democratie, in de Westerse zin stond hij op de bres. Toen Kohnstamm de Atheense democratie aanrandde, schreef Loenen een striemende

brochure, waarin hij deze democratie hartstochtelijk verdedigde.

Loenen was een overtuigde humanist; toen het H.V. werd opgericht trad hij direct toe en werd lid van het hoofdbestuur. Talrijke malen sprak hij voor gemeenschappen, sprak hij in de rubriek Geestelijk Leven, schreef hij brochures of werkte anderszins mee aan het werk van het H.V.

Een uitstekend classicus, een uiterst bescheiden maar zelfbewust mens, een genietter van de cultuur en de natuur, een Griek in Nederland is met hem heengegaan. Wilt u hem eren, lees dan de vrucht van een leven van nadenken en studie, zijn boekje *Mens en cultuur van Hellas*, een Meulenhoff-pocket en gij zult kennis hebben gemaakt met een man, die leefde naar de hoogste normen van menselijk gedrag.

B.

Een professor gaat heen

Van der Wal was de eerste hoogleraar die indertijd vanwege de Humanistische Stichting Socrates (in Delft) benoemd is. Om een of andere reden heeft dat toen veel minder indruk op de publieke opinie gemaakt dan de benoeming onlangs van een hoogleraar te Leiden. Misschien omdat het daar de voorzitter betrof; en mogelijk ook omdat de humanistische beweging intussen meer betekenis gekregen had. Maar het gewicht van die eerste benoeming mag men niet onderschatten. Het is waar dat het Verbond onder zijn leden altijd een betrekkelijk groot aantal intellectuelen telde, waaronder ook professoren. Maar nu ging de eerste hoogleraar les geven als humanist. Daarmee werd een zekere erkenning van het humanisme in de academische wereld een feit. Dat men daartoe beschikken kon over een man als Van der Wal was een groot voorrecht.

Van der Wal is classicus en filoloog door opleiding, toneelliefhebber en novellist naar aanleg, leraar en rector van beroep, filosoof en ethicus uit ambitie. In alles wat hij doet openbaart zich zijn neiging tot het heldere door-dachte woord. Dat is de uitingsvorm van zijn menselijkheid en zijn filosoferen. Sommigen menen daarom dat hij koel is, of rationalistisch. Maar dat is een vergissing, want Van der Wal is een emotioneel man, wiens robuuste exactheid nauwelijks zijn engagement verbergt. Daarvan weten oud-leerlingen te getuigen die met warme erkentelijkheid aan hem terugdenken; daarvan spreken zijn vrienden, die zijn trouw en oprechtheid weten te schatten; daarvan getuigt zijn liefde voor het toneel en zijn neiging tot de literatuur; daarvan is ook zijn filosoferen – niet zonder toeval op het gebied van de ethiek – doortrokken.

Van der Wal schreef zijn dissertatie over het objectiviteitsbeginsel in de oudste Griekse ethiek. Vandaar loopt een ononderbroken lijn – gemarkeerd door vele artikelen naar zijn *Problemen der zedelijke waardering*, vierentwintig jaar la-

ter. Ethiek is voor hem wetenschap, die verheldert wat in het ethisch oordelen gebeurt. Hij laat zien, in het voetspoor van zijn leermeester Heymans, dat het begrip van het goede de overwinning van de subjectiviteit tot inhoud heeft. Het is volstrekt oorspronkelijk en kan uit niets anders worden afgeleid; het kan alleen worden begrepen als een functie van de autonomie van de mens. Het heeft betrekking op daden, maar het doelt op de gezindheid waaruit zij voortkomen. Kan men dan van een zaak op zichzelf niet zeggen dat hij goed of slecht is? Jawel, zegt Van der Wal aansluitend bij Leo Polak, dat geschiedt in het abstracte zedelijke oordeel; dat is het oordeel van een denkbeeldig persoon met een volstrekt goede gezindheid en een volledig inzicht. Hier ligt Van der Wal's meest originele bijdrage tot de theorie.

Van der Wal heeft met zijn opvattingen een diepgaande invloed uitgeoefend op het humanistische denken in Nederland. Daarvan vindt men in de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond de neerslag. Hij heeft ook hen beïnvloed die sterker dan hij de werking van existentialisme en positivisme ondergingen en zich niet altijd geheel thuis konden voelen in zijn strikt idealistische methodiek. Ook aan de Technische Hogeschool in Delft hebben zijn toehoorders kunnen profiteren van zijn verhelderende denkdiscipline op het gebied van de ethiek; geen humanistische ethiek, maar wetenschappelijke ethiek met betrekking tot de humanistische levensovertuiging, zoals Van der Wal steeds met nadruk heeft gesteld. Hij heeft besloten die functie thans neer te leggen, zonder plechtigheden of formaliteiten; eenvoudig, zoals hij zijn taak verricht heeft. Maar hij zal willen aanvaarden, dat hij hier gememoreerd wordt als een van de grondleggers van de humanistische theorie, en bovenal als een bijzonder gaaf mens die in het Verbond vele vrienden heeft.

J. P. VAN PRAAG

OVER SMAAK VALT NIET TE TWISTEN

DAT men over smaak niet kan twisten impliceert geenszins dat men daarover nu ook niet zou kunnen discussiëren. Integendeel, men kan zeer veel over smaak zeggen zonder daarover te twisten. Ik wil hier proberen het verschijnsel 'muzikale smaak' vanuit de moderne gedragswetenschappen te benaderen.

Wat verstaat men eigenlijk onder smaak? Wanneer men de vele definities en omschrijvingen, die er van smaak in omloop zijn, nader beziet dan blijkt dat men de meesten wel tot één van twee grondtypen kan herleiden. Enerzijds zijn er een aantal definities die smaak in verband brengen met het vermogen om over de kwaliteiten van kunstwerken te kunnen oordelen en aan de hand van bepaalde maatstaven te kunnen onderscheiden tussen goed, middelmatig en slecht. Anderzijds zijn er die definities die de aandacht vestigen op de voorkeur die mensen voor bepaalde stijlen of genres hebben en/of op de neiging om op verschillende vormen van kunst (of kitsch!) verschillend te reageren.

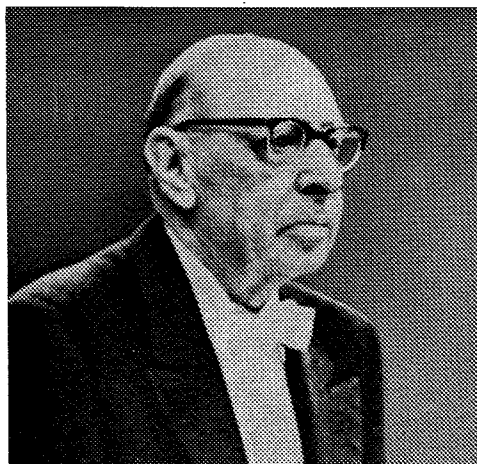
Het is duidelijk, dat zowel onderscheidingsvermogen als voorkeur en neiging in hoge mate bepaald zijn door een leerproces: de mens komt niet met een bepaalde smaak ter wereld doch verwerft zich deze tegelijk met vele andere zaken naarmate hij opgroeit. Dit leerproces resulteert uit ervaringen die de mens opdoet met zijn medemensen en met de verschillende vormen van muziek waarmee hij door deze wordt geconfronteerd. Ik zou hier onder muzikale smaak willen verstaan: de voorkeur die mensen hebben en/of tonen voor bepaalde vormen van muziek. Uit het feit, dat de mens zijn smaak ontleent aan zijn omgang met andere mensen als aan zijn omgang met kunstwerken volgt, dat er aan het verschijnsel smaak – hoe men het ook definieert – twee aspecten zijn te onderscheiden. Het eerste aspect ligt in het sociale vlak, het tweede aspect in het vlak van de muziek zelf.

a) De mens is niet alleen maar muziekbeoefenaar of luisteraar, hij is óók lid van een samenleving en hij maakt in die samenleving deel uit van een bepaald sociaal milieu. Iedere samenleving heeft een eigen cultuur, een begrip dat in de sociale wetenschappen een veel wijdere strekking heeft dan in de dagelijkse spreektaal; daar wordt het met een zekere eerbied uitgesproken (en geschreven met een hoofdletter!) en het verwijst dan voornamelijk naar kunst, literatuur, filosofie en dergelijke. *In de sociale wetenschappen wordt onder cultuur verstaan het geheel van materiële en immateriële menselijke verworvenheden dat het gedrag van de leden van een samenleving bepaalt.* Binnen onze samenleving onderscheiden sociale groeperingen zich o.a. van elkaar door enige variaties ten aanzien van dit algemene cultuurpatroon; we spreken dan van de subculturen van deze verschillende groeperingen.

Eén van de punten nu waarop er verschillen tussen de subculturen van uiteenlopende sociale milieus bestaan omvat de houdingen en opvattingen die men ten opzichte van kunst heeft; deze houdingen en opvattingen bepalen in hoge mate met welke vormen van kunst

een mens al dan niet in aanraking zal komen. Uit verschillende onderzoeken, o.a. hier ter stede onder de geregelde bezoekers van het Utrechts Stedelijk Orkest (zoals het toen nog heette), blijkt duidelijk dat wat men graag noemt 'goede' muziek meer in tel is bij de sociaal 'hogere' milieus – hoe vaag dit laatste begrip overigens ook is. In deze milieus wordt aan die muziek waarde gehecht en is het meer vanzelfsprekend dat deze deel uitmaakt van de opvoeding.

Bij het genoemde USO-onderzoek werd o.a. gevraagd of men zich nog kon herinneren hoe men indertijd tot zijn eerste concert was gekomen. Wanneer wij de ondervraagden gemakshalve naar het beroepsprestige indelen in de categorieën hoger - midden - lager, en kijken naar degenen die het antwoord gaven: 'meegenomen door mijn ouders', dan zien we een opvallend verschil in frequentie. Van de verschillende categorieën gaf resp. 45 pct., 25 pct.

Igor Stravinsky:
hoog gewaardeerd bij het experiment van Farnsworth

en 20 pct. dit antwoord. Ook bij andere onderzoeken elders zijn soortgelijke bevindingen opgedaan. Opgemerkt moet nog worden, dat de categorie 'lager' hier hoofdzakelijk bestond uit beamtenden en employees; het is bekend, dat deze 'white collars' zich in mentaliteit en levenswijze meestal refereren aan de middenstand. In (hand)arbeiderskringen is het woord 'cultuur' meestal 'verdacht', zoals een rapport enige tijd geleden stelde, en de weinige arbeiders die toch komen zeggen dan ook, dat je 'in arbeiderskringen vaak wordt uitgelachen als je van muziek houdt', en: 'het is een arbeider nooit geleerd om naar concerten te gaan'. In bepaalde milieus leven dus vaak zekere verwachtingen, bestaat een zekere sociale pressie om 'aan muziek te doen' omdat dat tot de levensstijl van dat milieu behoort; in andere milieus kan daarentegen een zekere pressie bestaan om zich juist niet met 'goede' muziek in te laten omdat men daarmee de levensstijl van het eigen milieu doorbreekt.

Ik heb een kunsthistoricus eens horen zeggen: *'Hoe krijgt iemand smaak? Net als de mazen; door om te gaan met mensen die het al hebben.'* Deze uitspraak, die met 'smaak' impliciet 'goede smaak' bedoelde, slaat vooral op het hier aan de orde zijnde sociale aspect van smaak. Men maakt zich in het eigen sociale milieu zekere opvattingen over muziek eigen en leert er ook welke muziek men mooi behóórt te vinden, wil men niet uit de toon vallen. Men ontleent aan zijn milieu ook zijn maatstaven waarmee men – na de nodige ervaring met muziek – stukken op hun mérites kan beoordelen. Smaak als sociaal verworven voorkeur voor bepaalde muziek is alleen mogelijk bij alternatieven waaruit men kan (moet) kiezen. Een 'goede' keuze, dat wil zeggen in overeenstemming met de groepsnormen, geeft iemand in zijn milieu een zeker aanzien, en een 'verkeerde' keuze plaatst iemand sociaal-cultureel op de tweede (of derde) rang. Een gewetensvraag kan dus zijn: welke is de juiste smaak? Regelmatig moeten wij ons bloot geven doordat wij in situaties komen waarin wij onze smaak door onze daden aan anderen laten blijken: als wij ons huis inrichten, als wij iemand een cadeautje geven, als wij een radioprogramma kiezen, enzovoort. De dubbelzinnigheid die in de smaak besloten kan liggen werd door Russell Lynes in zijn boek *The Tastemakers* geestig onder woorden gebracht toen hij schreef: 'Taste is our personal delight, our private dilemma, and our public façade'.

Hoe sterk de sociale pressie is dat men bepaalde dingen mooi behóórt te vinden, wordt bij sociaal onderzoek herhaaldelijk geconstateerd wanneer er een discrepantie blijkt te bestaan tussen de verbaal geuite smaak en hetgeen de ondervraagde werkelijk – door zijn gedrag – blijkt te prefereren. Met andere woorden, zo iemand heeft de geldende normen en opvattingen (door welke oorzaak dan ook) niet innerlijk aanvaard, maar hij voelt zich toch verplicht dat althans uiterlijk wél te doen. Zo gebeurt het geregeld, dat men opgeeft kunstliefhebber te zijn doch nauwelijks in staat is enige schrijvers, schilders of componisten bij name te noemen; of men noemt Pasternak en Beethoven als voorkeur terwijl het feitelijke bezit uit de werken van Havank en Joh. Strausz blijkt te bestaan!

Samenvattend: de (al dan niet innerlijk aanvaarde) voorkeur voor bepaalde muziek heeft men zich door omgang met andere mensen in een bepaald sociaal milieu verworven hetgeen grotendeels bepaalt met welke muziek men concrete ervaringen heeft opgedaan. Dit brengt ons tot het tweede aspect van de smaak dat met het eerste nauw verband houdt.

b) Ieder mens doet in zijn leven ervaringen op met bepaalde vormen van muziek, anders gezegd: in sommige soorten muziek leert men bewust of onbewust 'de weg kennen'. Die muziek klinkt iemand dan – ook als hij een bepaald stuk niet kent – vertrouwd in de oren, en op grond van zijn voorgaande ervaringen met muziek weet hij ten naaste bij wat hij al

(Zie verder pag. 5)

(Vervolg van pag. 4)

DE ORGANISATIE VAN DE VREDE

luisterende kan verwachten. Dat betekent ook, dat hij weet waarnaar hij in die muziek moet luisteren. De mens ontwikkelt in zijn milieu dus zekere hoorgewoonten, die – eenmaal gevormd – verder een taai bestaan gaan leiden. De psycholoog spreekt in dit verband van een 'principle of primacy', dat zegt dat wat de mens in zijn leven het eerst heeft geleerd en verinnerlijkt, latere leerprocessen in de weg kan staan of kan vervormen. In de volksmond vindt dit een pendant in het gezegde: jong geleerd – oud gedaan.

Dat de mens hoorgewoonten ontwikkelt en daardoor al luisterend zekere verwachtingen koestert, wijst erop dat men een stuk muziek nooit (helemaal) als op zichzelfstaand beluistert: altijd blijft andere, eerder gehoorde, muziek een rol spelen. Dit werd door de Amerikaanse psycholoog Farnsworth gedemonstreerd met een experiment waarbij de proefpersonen dezelfde stukken van Beethoven en Strawinsky beluisterden, echter niet in dezelfde volgorde. Het bleek nu, dat de moderne muziek relatief positiever werd beoordeeld wanneer de proefpersonen die vóór Beethoven hadden gehoord. Echter, niet alleen Strawinsky doch óók Beethoven werd in de volgorde Strawinsky-Beethoven hoger gewaardeerd dan in de volgorde Beethoven-Strawinsky! Ook andere experimenten hebben aangetoond, dat muziekstukken – vooral als zij naar hun aard sterk uiteenlopen – elkaar in de beoordeling beïnvloeden: de gemiddelde luisteraar slaagt er niet in deze geheel op zichzelf te horen. Wij luisteren dus naar muziek vanuit onze vroegere ervaringen met die muziek die wij in ons milieu hebben leren kennen, wij zijn voor bepaalde muziek sociaal geconditioneerd en voor andere niet of minder. Hoever dit gaat blijkt uit de beleving van consonanten en dissonanten: verschillende experimenten hebben aangetoond, dat deze beleving sociaal-cultureel gebonden is en dat het hier niet (alleen) om eigenschappen van intervallen gaat doch (ook) om 'learned responses'. Andere experimenten hebben aangetoond, dat muziek in staat is in de mens lichamelijke en emotionele veranderingen te bewerkstelligen; dit is echter niet bij *alle* mensen het geval doch alleen bij diegenen voor wie muziek in het leven een zekere betekenis heeft hetgeen weer een aanwijzing vormt voor bovengenoemde sociale conditionering voor muziek.

Men heeft wel eens gesteld, dat de mensen van muziek steeds verlangen dat die lijkt op de muziek die zij al kennen. Smaak is dus, behalve de voorkeur voor die muziek die in het eigen milieu bon ton is, óók de neiging om voorkeur te hebben voor het muzikale bekende en vertrouwde, en een zekere afkeer van het (te) onbekende. Sociaal-psychologisch gezien berust appreciatie van muziek vooral op het feit, dat men tot deze appreciatie in staat is doordat men beschikt over een bepaald ervaringskader zodat men bepaalde muziek kan herkennen als bekend. Vaak hoort men mensen zeggen: 'ik ben niet muzikaal'. In feite bedoelen zij dan meestal, dat zij over te weinig ervaringen beschikken om te weten hoe en waarnaar zij moeten luisteren.

Basis voor iedere vorm van appreciatie is, dat men aan het gehoorde *zin* moet kunnen geven. Een probleem voor kunstenaars, muziek-

VELEN hadden er op zondag 22 mei een reis naar Amersfoort voor over om de voorjaarslanddag van Socrates bij te wonen. Onderwerp en sprekers waren aanleiding om te veronderstellen dat er behartenswaardige dingen zouden worden gezegd over het vraagstuk van oorlog en vrede, en dat is inderdaad gebeurd.

Prof. mr. B. V. A. Röling legde vooral verbanden tussen vrede en recht. In het verleden is men er wel van uit gegaan dat men de vrede zou kunnen bereiken door een stelsel van internationale rechtsregels. De tegenwoordige internationale rechtsorde is echter niet in staat om de oorlog – de nucleaire oorlog – te voorkomen. Wereldvrede door wereldrecht betekent in onze dynamische tijd wereldvrede door rechtsverandering.

De dynamiek van onze tijd demonstreert het duidelijkst in het vrij worden van de gekolonialiseerde volkeren en in het vrijkomen van de kernenergie. Beide gebeurtenissen maken krachten vrij waaraan onze wereld ten onder kan gaan, als niet een adequate rechtsverandering tot stand komt.

Het probleem van de jonge landen is, aldus prof. Röling, de armoede en het steeds groter wordende verschil in levensstandaard met de rijke landen. Het volkenrecht zal moeten ingrijpen in 'het vrije spel der economische krachten', willen die tegenstellingen niet ontaarden in revolutie en oorlog.

Het probleem van de oude (rijke) landen ligt elders, in de bewapening. Het is hard nodig dat er tijdig een regeling van de nationale bewapeningsvrijheid tot stand komt. Een oorlogsverbod, zelfs als men het duidelijker formuleert dan nu het geval is, blijkt ontoereikend daar het slechts betekenis heeft voor de klassieke, doelbewuste oorlog, die sinds Von Clausewitz omschreven wordt als 'de voortzetting van de politiek met andere middelen'. Een veel groter wordend gevaar schuilt in de kataklytische oorlog, de door niemand gewilde catastrofe. In maatregelen welke de directe en gevaarlijke internationale politiek, o.a. de onbeperkte nationale bewapening, aan banden legt, kan het volkenrecht voorwaarden tot vrede scheppen.

Resumerend zei prof. Röling, dat voor vredeshandhaving een volkenrecht nodig is, dat vrede en welvaart tot doel heeft.

pedagogen, cultuurpolitici en volksopvoeders – en misschien óók voor een aantal muziekliefhebbers zelf! – ligt in het feit dat het publiek het vaak zo gauw opgeeft om nieuwe muzikale ervaringen aan zijn ervaringskader toe te voegen, zodat het bevattingvermogen – eenmaal gevormd – op hetzelfde niveau blijft; men draait dan steeds maar in hetzelfde kringetje verder en het z.g. 'ijzeren repertoire' is daarvan een gevolg. Maar ook al oefent volgens het 'principle of primacy' het ervaringskader, waarvoor meestal de basis is gelegd op de pianoles via sonatines van Diabelli e tutti quanti een grote invloed uit, het is niet onmogelijk dit kader geleidelijk verder uit te breiden. Dat eist echter een geestelijke inspanning en een investering in tijd die tegenwoordig maar weinigen vermogen op te brengen.

'Over smaak valt niet te twisten': in zekere zin

DE tweede spreker, mr. J. H. Burgers, toonde zich voorstander van het wereldfederalisme. Duurzame verzekering van de wereldvrede is niet mogelijk zonder georganiseerde samenwerking op mondiale schaal. De vraag is alleen hoe ingrijpend die organisatie moet zijn. De hoogste trap van organisatie zou een wereldstaat zijn. Voorlopig zal men moeten volstaan met het zoeken naar minder ver reikende vormen van wereldorganisatie waardoor men de kans op oorlog tot kleine proporties kan terugbrengen. Ontwapening staat niet gelijk aan vrede. Wil men de oorlog onmogelijk maken door algemene en volledige ontwapening, dan zal men tevens een internationaal gezagsorgaan moeten instellen dat met toereikende machtsmiddelen is uitgerust om herbewapening te verhinderen. Een wereldrechtsorde, die slechts zou strekken tot bescherming van de status quo, is geen oplossing.

Een doelmatig streven naar vrede moet zich richten op het scheppen van procedures voor vreedzame verandering. Sociale en economische belangen eisen behartiging op een supra-nationaal niveau. Dat betekent, dat individuele staten bereid moeten zijn afstand te doen van enkele nationale bevoegdheden.

De heer Burgers besloot met te zeggen dat duurzame verzekering van de wereldvrede een fundamentele herstructurering verlangt van het politieke wereldbestel. Het huidige stelsel van internationale organisaties, met name de UNO en de met haar verbonden gespecialiseerde organisaties, vormt pas een eerste stap in die richting. Er zijn talrijke obstakels op die weg, zoals het nationalisme in de nieuwe landen en het geïstitutionaliseerde nationalisme van de moderne verzorgingsstaat. Zij zijn evenwel niet meer uit het huidige bestel weg te denken en vormen een zelfstandige factor die de ontwikkeling van een werkelijke wereldgemeenschap bevordert.

De discussie centreerde zich om de verontrusting t.a.v. de mogelijkheden om de middelen tot oorlogvoering te elimineren. Het is noodzakelijk aan deze verontrusting uiting te geven en elk streven tot het uit de weg ruimen van conflictstof, die tot oorlog leiden kan, te ondersteunen.

C. W. KERKHOF

is in smaak 'de mens de maat van alle dingen'. Ieder mens is in zijn voorkeuren voor en instellingen ten aanzien van muziek diepgaand beïnvloed door zijn sociale milieu, zijn muzikaal bevattingvermogen is eveneens sociaal geconditioneerd. Bij twisten over smaak gaat het in vele gevallen niet zozeer over betere of minder goede muziek doch over de waarde of onwaarde van de levensstijl van verschillende sociale milieus. Bij zo'n twist stelt ieder der deelnemers dan uiteraard de superioriteit van zijn eigen levensstijl voorop... Al is het dan ook zinloos om over smaak te twisten, het verschijnsel is interessant genoeg om te proberen er enig inzicht in te krijgen.

DRS. H. DE JAGER

(Dit artikel is, met toestemming van de auteur en de uitgever, overgenomen uit het maandblad 'Kunst in Utrecht' van februari 1966)

AVONTUREN MET KINDEREN

ER zijn, naar mijn ervaring, gelukkig nog maar weinig kinderen die worden grootgebracht in het geloof aan ooievaar of rode kool. Ontwapenend kunnen de voorbeelden zijn, die jonge kinderen te horen geven over de volkomen natuurlijke wijze waarop zij goede voorlichting over een volkomen natuurlijk gebeuren verwerkt hebben.

Een moeder, die via de ouderavond van een kleuterschool met de wetenschap thuisgekomen was, dat hoe vroeger men met de 'voorlichting' begint, ook over het hele proces dat aan een geboorte voorafgaat, des te beter, zette zich de volgende dag op de rand van het kleuterledikantje en begon haar betoog. Het leek, alsof de kleine nauwelijks geïnteresseerd was, zij nam het verhaal in zich op, zei niet meer dan: 'oh', en viel met een diepe zucht tevreden in slaap. Ietwat ontgoocheld sprak de moeder tot haar echtgenoot: 'Het maakte totaal geen indruk, ik geloof vast, dat ze er nog te klein voor was, ze heeft er volgens mij niets van begrepen.' Haar wat meer behoudend ingestelde echtgenoot mompelde: 'des te beter' en meer werd er niet over gezegd. Tot de volgende avond rond kleutertijd een helder stemmetje

voor het slapen gaan vroeg: 'zeg mammié, als jullie nu van plan zijn een kindje te bouwen, roep je me dan even, want dat wil ik wel zien!' Een ander voorbeeld speelt eveneens op de kleuterschool. Een van de jongetjes daar verheugt zich, met een oudere broer en zuster, in het bezit van twee IJslandse pony's. Op mijn vraag: 'zeg Hansje, hoe gaat het met jullie pony's?', kreeg ik te horen: 'oh, eentje moet een veulen krijgen, maar het schiet niet erg op, ze is al dertien dagen over tijd...' Gewoon een gratuite mededeling, in alle rust en alle ernst.

Tijdens het natuurkennisuurtje in de derde klas kwam het onderwerp bestuiving ter sprake; ik had met veel vuur, voor de zoveelste keer in mijn loopbaan, verteld over stampers, stempels, meeldraden en vruchtbeginsel, over de rol van bijen, vlinders en de wind...

Vóór de leerlingen een en ander in hun schriften zouden schrijven, kwam Clemens met deze opmerking: 'weet u wat ik vind? Eigenlijk vind ik dat de bloemen het allemaal veel mooier doen dan de mensen, zonder al die pijn en dat bloed, waarmee babies komen!'

D. R.-E.

Het menselijk tekort

HET gaat er in het leven en in de omgang met onze medemensen niet zozeer om, dat wij met véél mensen omgaan. Het gaat er meer om, dat wij voor de mensen met wie wij omgaan, ook werkelijk wat voelen en dat wij iets voor hen betekenen.

De mens is niet eenzaam, omdat hij alleen is, maar omdat het hem niet lukt door te dringen tot het innerlijk van de ander. Wij gaan aan elkaar voorbij en kennen elkaar niet, dikwijls zelfs niet wie ons het meest na staat.

De mens is eenzaam, omdat hij niet buiten zijn grenzen kan treden en onmachtig is een levend contact met zijn medemens tot stand te brengen. Wie dat wel kan, heeft ook met zichzelf een goed contact, dat hem er voor behoedt het contact met de wereld te verliezen. Wie eenzaam is door dit onvermogen buiten zijn grenzen te treden, is niet alleen eenzaam te midden van een groot gezelschap, maar ook in het intiemste samenzijn. Deze eenzaamheid kan opgeheven worden in de ontmoeting met een medemens, die wel in staat is tot leggen van een goed menselijk contact.

Wie het geluk heeft zo'n medemens te ontmoeten, voelt ook zijn eigen grenzen zich verwijderen en zijn eenzaamheid zich oplossen. Een menselijke ontmoeting van deze aard wordt beleefd als een verlossing, een verlossing van eigen beperktheid en onvermogen. Ook de verlossing van een angst, want het is altijd angst – welke vorm die dan ook hebben mag – die ons verhindert in vrijheid naar de ander uit te gaan.

Angst sluit ons op in ons eigen benauwde kringetje, waarin we ons eenzaam voelen en waaruit we zo graag verlost willen worden. Wij wachten op een wonder, en omdat wij mensen zijn, zien wij verlangend uit naar een medemens, die dat wonder aan ons voltrekken moet. En wij vergeten dat een ander wacht op het wonder, dat van ons komen moet en komen kan.

In dit onvermogen om buiten onze grenzen te treden, schuilt de kern van ons menselijk

tekort en van alle menselijke tragiek. In veel opzichten heeft de mens het ver gebracht. Op wetenschappelijk terrein heeft hij enorme vooruitgang geboekt, de moderne techniek heeft zijn leven veraangenaamd in onvoorstelbare mate, en het einde daarvan is nog lang niet in zicht. Wij zijn ver verwijderd van de oertijd, waarin de eerste mens zich moest handhaven zonder iets van alle materiële verworvenheden, die de mens zich door de eeuwen heen veroverd heeft.

Maar één ding heeft de mens zich nog steeds niet – of in slechts onvoldoende mate – verworven: de vervulling van zijn geluk. De mens is zo knap en weet zo veel, alleen niet hoe hij gelukkig moet zijn.

Wij kunnen niet alle mensen liefhebben, maar wij kunnen wel tot alle mensen in een betere verhouding staan. Om in vrijheid naar een ander te kunnen uitgaan, moeten wij echter eerst met onszelf weten om te gaan, met onszelf op goede voet zijn. Ook dat kunnen wij niet alléén bereiken, wij hebben elkaar daarbij nodig.

Het gaat er daarbij dan weer niet om, dat wij ons aan ieder moeten kunnen geven. Wie zich aan ieder geeft, is zo leeg van binnen, dat hij niets verliezen kan. Als alle mensen elkaar even na zouden staan, zou het leven geen menselijke zin meer hebben.

Wie het daarentegen niet lukt in een goed-menselijke verhouding tot een ander te staan, hoeft nog niet leeg te zijn – alleen, zijn volheid helpt hem niets: hij weet er de vruchten niet niet van te plukken.

Wij zouden al vast kunnen beginnen met te leren ieder mens te zien als een medegenoot in de gemeenschap der mensen en te beseffen, dat alle mensen verbonden zijn in éénzelfde lots-gemeenschap, gelegen tussen geboorte en dood. Dit diep innerlijk te ervaren is onmiddellijk contact hebben met de mensheid, waarvan ieder van ons deel uitmaakt.

A.T.

De veranderde positie van de katholieke kerk

IN een opmerkelijk artikel 'Afscheid van een binnengroep: veranderingen in de kerk' in het tijdschrift 'Sociale Wetenschappen' ¹⁾ wijdt drs. W. M. L. van den Ende aandacht aan de veranderende houding van de kerk ('de binnengroep') en in het bijzonder de r.-k. kerk tegenover de niet-kerkelijken of andersdenkenden. In de handboeken der moraaltheologie werd de omgang met anderen dan geloofsgenoten vroeger besproken in het hoofdstuk over gevaren voor het geloof. Omdat het zou leiden tot geloofstwijfels of godsdienstige onverschilligheid werd vriendschappelijk contact ontraden. Omgang met Joden zou bovendien nog zedelijke risico's oproepen. Dit klassieke oordeel van de moraaltheologen werd op krasse wijze door het kerkelijk gezag tot voorschrift bekrachtigd op de provinciale synode van 1924. Uiteraard moest dit isolement de kennis van de ander vertekenen.

Het karakter van de 'binnengroep' werd gekenmerkt door solidariteit naar binnen en vijandigheid naar buiten. Sinds 1950 is hierin een verandering opgetreden. Oorzaak hiervan is o.m. een individualiseringsproces, waarbij de plaats van de individu in de kerk niet meer alleen bepaald wordt door het instituut. Binnenkerkelijke kritiek is thans mogelijk. Er is bovendien een grotere openheid gekomen t.o.v. andere kerkelijke groeperingen. De vermaningen om het privéverkeer met niet-katholieken te vermijden zijn uitgestorven. Men signaleert een wending van de institutionele oriëntering naar een meer persoonlijke religieuze beleving. Anderzijds wordt echter geconstateerd, dat de deelneming van Nederlandse katholieken aan confessionele organisaties nog steeds hoop is, *maar zelden religieus gegrond*.

Wat, zo vraagt drs. v. d. Ende zich dan ook af, zal het lot zijn van de kerkelijkheid van hen, die hun lidmaatschap overwegend institutioneel beleven, wanneer het kerkelijk verband steeds zwakker wordt? Zijn er dan nog wel voldoende andere motieven voor kerkelijke binding aanwezig? Een vraag, die uiteraard ook ons humanisten interesseert!

P. KRUG

¹⁾ No. 1 – 1966. Uitgave Sociologisch Instituut, Tilburg.

Lezingen voor de radio

Zondag 12 juni VARA 9.45 uur: A. J. Wichers: 'Er is veel veranderd sedert Luther'.

Zondag 19 juni VARA 9.45 uur: P. C. J. Reijne: 'Hoe benadert de moderne kunst de werkelijkheid'.

Zondag 26 juni VARA 9.45 uur: mevr. G. W. G. Rudelsheim-Hamer: 'Stille'.

Zondag 3 juli VARA 9.45 uur: A. A. van Ameringen: 'Wat doet de mens met de welvaart'.

IK denk er ZO over

Grenzen der verdraagzaamheid

IN 'Mens en Wereld' van 19 februari 1966 haalde Ron de la Rie in de rubriek 'Kritisch Allerlei' een (oude) uitspraak aan van mr. C. J. Verplanke en verbond daaraan enig commentaar.

De aanhaling bevatte o.a. de volgende zinnen: 'Het absolutisme van het christendom eist, dat de overheid bij het toekennen van subsidies wel degelijk discriminerend te werk gaat. Zo zal zij geen steun mogen verlenen aan instellingen (o.a. het humanisme) die onze christelijke samenleving omwoelen.' En het commentaar luidde: 'Duidelijker en ondemocratischer kan men aan zijn gebrek aan verdraagzaamheid nauwelijks uiting geven.'

Het komt mij voor, dat hier bij beide partijen misverstanden in het spel zijn. De commentator meent, dat de begrippen 'democratie' en 'verdraagzaamheid' als toetsstenen mogen dienen bij de beoordeling van de uitspraak; mr. Verplanke is ervan overtuigd, dat de scheidingslijn tussen 'goed' en 'kwaad' samenvalt met die tussen christendom en alle andere levensbeschouwingen, overigens zonder de inquisitie weer in ere te willen herstellen. Beiden hebben het naar mijn inzicht niet bij het rechte eind. Immers ook humanisten beschikken, volgens hun beginselverklaring, over 'een waardebesef dat niet naar willekeur kan worden gewijzigd' (en dat soms andere grenzen tussen 'goed' en 'kwaad' aangeeft dan dat der christenen). Ook zij passen dat dagelijks toe, ook zij discrimineren onophoudelijk, zij het niet tussen 'blank' en 'zwart', maar dan toch tussen 'goed' en 'kwaad'. En terecht! Of moeten de democratie en de verdraagzaamheid zóver gaan, dat een NMP (Nederlandse Misdadigers Partij) aan de verkiezingen mag deelnemen?

Sommige lieden menen, dat uiterst rechtse en/of uiterst linkse partijen het 'kwaad' vertegenwoordigen en uit dien hoofde moeten worden verboden. In dictatoriaal geregeerde landen worden alle of vrijwel alle afwijkende meningen als 'het kwaad' beschouwd en derhalve onderdrukt. Dit alles is geen kwestie van 'democratie', maar vindt zijn basis in de opvattingen over 'goed' en 'kwaad' - een heel wat diepere en oudere grond, die ons terugvoert naar de Tuin van Eden. Democratie kan alleen toepassing vinden ten aanzien van stromingen, die niet het odium van 'kwaad' dragen, en verdraagzaamheid tegenover het kwade is onaanvaardbaar, óók naar humanistische opvatting. Dit laatste is het juist, wat wij vele Duitsers, die vóór 1945 de jaren des onderscheids hadden bereikt, blijvend kwalijk nemen.

Maar dat Ron de la Rie aan mr. Verplanke het recht tot het hebben van eigen maatstaven ten aanzien van 'goed' en 'kwaad' wil ontzeggen, dat vind ik onverdraagzaam, ondemocratisch en... onhumanistisch.

Dr. W. MEIJER

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementenprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10,—, losse nummers f 0,30

IEDER heeft recht op zijn eigen goed en kwaad, uiteraard. Discriminatie echter is voor mij een begrip met een negatieve inhoud, het heeft niet de uitgeholde betekenis die de heer Meijer eraan hecht, als hij het toepassen van een waardenbesef al discriminatie noemt. Discrimineren van een respectable levensovertuiging (natuurlijk niet het verwerpen van de misdaad - complimenteuzer vergelijking! - want dat is een overtreding van de wet die voor alle burgers geldt) kan ik niet anders dan als onverdraagzaam zien.

Nu is het christendom uit hoofde van zijn absolutisme ook inderdaad onverdraagzaam, en ik meen dat we het dat recht zelfs niet mogen ontzeggen. Maar de onverdraagzaamheid overbrengen op de overheid, deze als pleitbezorgster laten optreden voor één van de levensopvattingen die onder het volk leven, betekent discriminatie van de andere opvattingen in optima forma. Wanneer de overheid de waarachtige levensopvatting van sommige burgers bevoordeelt boven die van andere, handelt zij per definitie ook ondemocratisch (zeker indien het 'kwaad' dat men de ander aanwrijft, het 'omwoelen van de christelijke samenleving', onbewezen en onbewijsbaar is). Zulke dingen horen thuis in een dictatuur, inderdaad, de inzender constateert het al; in een democratie zijn ze te enen male verwerpelijk, daar blijf ik bij.

dI.R.

Over verdraagzaamheid gesproken

KORT geleden las ik het volgende in het tweede nummer 1966 van het maandblad *De vragende mens*, waarin de hoofdredacteur dr. N. G. van Doornik een rubriek verzorgt die hij noemt 'In de ring', waarin een nummertje kan worden weggegeven als in een boksring:

'Om te beginnen willen wij hier de boksring ingaan met het humanistische orgaan 'Mens en Wereld', dat wel toegroeit naar de dialoog, maar nog geen duidelijke lijn vertoont. Uit een sympathieke (maar volgens ons ongegronde) vrees dat een in het blad geplaatst artikel van dr. O. Noordenbos de gelovigen zou kwetsen, heeft de redactie in een onderschrift verklaard, dat zij het niet in alle opzichten met de schrijver eens is.'

Hieruit blijkt dat de katholieke dr. van Doornik niet gekwetst is over een 'grote mate van onverdraagzaamheid, die het ernstig nemen van de overtuiging van een ander uitsluit', welke Bongers bij mij had geconstateerd. Hij stelt alleen vast dat Bongers leed aan een sympathieke maar ongegronde vrees. Maar in zijn rubriek wordt nog iets anders besproken uit 'Mens en Wereld', waarin Bongers blijkbaar geen onverdraagzaamheid heeft bespeurd, maar waar dr. van Doornik zich wel aan geërgerd heeft, zoals verderop zal blijken.

In zijn rubriek 'Kritisch Allerlei' in dit blad heeft De la Rie iets meegedeeld over een boek van een Engelse theoloog, dat hij in de Volkskrant besproken zag. In dit boek wordt betoogd dat Christus uit crimineel-geniale of hysterische aanleg zichzelf zag als de beloofde Messias die zijn gehele leven in overeenstemming heeft gebracht met wat in het Oude Testament over de Messias is vermeld, zijn kruisdood en opstanding inbegrepen. Hij zou niet gestorven zijn aan het kruis maar verdoofd. Hij zou uit het graf zijn gehaald, maar later toch overleden zijn. De commentaar van De la Rie hierop:

'Of de hele kwestie van veel belang is, waag ik te betwijfelen. Het geloof van de gelovigen zal er wel niet door worden geschokt, zelfs al zou het waar zijn. Niettemin zullen er wel heel wat mensen zich over opwinden. Als het boek in Nederland komt, kunnen we ook wel weer een procesje verwachten. Zou er niet iemand zich gekwetst voelen?'

Tegen deze commentaar nu komt dr. van Doornik in opstand:

'De commentator schrijft aldus over 'de gelovigen' met de luchtige dédain, die in bepaalde kringen zo geavanceerd aandoet. Met een begrijpend knipoogje naar de niet gelovige lezers ziet hij op die gelovigen neer als op een zielig stelletje sufferds, dat niet uit zijn gelovig lood is te slaan. Ook niet, als het waar

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groep" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

is, dat hun Heer 'uit crimineel-geniale of hysterische aanleg zichzelf als de beloofde verlosser' zag. Men verwacht zulk een houding... niet van een criticus, die zich voortdurend opwindt over onverdraagzaamheid, anti-semitisme en rassenswaan. Die naarstig de Nederlandse publicaties uitzeeft om ieder dédain ten opzichte van het humanisme aan de kaak te stellen. Uit dit - op zich onbenullige - commentaartje spreekt een geest die noch met humanisme noch met het begin van een dialoog iets te maken heeft... In volgende kritische commentaren zal hij wel weer de aanval inzetten tegen superioriteitswaan, gebrek aan zuivere humaniteit en het krenken van de medemens in diens oprechte overtuiging...'

De echte feeling voor verdraagzaamheid - een der humanistische hoofddeugden - is nog onvoldoende ontwikkeld, wanneer men de mug uitzijgt en de kemel doorzwelgt!

O. NOORDENBOS

Buitenwerkcommissie

Zomerprogramma 1966

kinderkamp (10-12 jaar)

Elspeet van 9 t/m 16 juli.

Leiding de heer en mevr. C. J. van Oortgijsen-van Praag.
Kosten van deelneming f 65,-.

tentenkampen (13 t/m 15 jaar)

De tentenkampen voor jongeren van 13 t/m 15 jaar worden ditmaal gehouden in Rijssen (O.) op een terrein van de stichting 'Zon en Vrijheid', waardoor gebruik

gemaakt kan worden van de aanwezige kampeeraccommodatie.
Rijssen ligt in een prachtige bos- en heuvelrijke omgeving: op geringe afstand is er eveneens een goed openluchtzwembad.

De kamperiodes zijn:

I. 2-16 juli prijs f 100,-.
Leiding R. Thoutenhoofd.

II. 16-26 juli prijs f 75,-.
Leiding mej. J. Oosterwold.

III. 26 juli-5 aug. prijs f 75,-.
Leiding heer en mevr. Chrispijn.
Alle prijzen zijn exclusief reiskosten.

trektochten (16 t/m 18 jaar)

Denemarken van 5 t/m 20 juli.
Leiding: de heer F. Doeleman.
Prijs: f 180,- (waarin begrepen een geraamd bedrag van ± f 60,-, o.a. reiskosten).
Engeland is volgeboekt.

I.H.E.U.-kamp (18 t/m 23 jaar)

Frankrijk van 24 juli t/m 7 aug.
Prijs inclusief congresdeelname: f 215,-.
Reiskosten circa f 70,-. Leiding: de heer en mevrouw Dohé.

Voor alle kampen inlichtingen en opgaven bij mej. O. Verwaal, Kastelenplantsoen 58, Utrecht. Tel. 030-8 05 74.

ANNONCES

A.s. - r.k. - ongehuwde moeder, 23 jaar, onderwijzeres, zoekt tegen 1 juli, voor ca. 8 mnd., een **tehuis**, liefst gezin, tegen betaling. Brieven onder no. 29 aan buro M. & W.

Heer alleen, rijksambtenaar, vraagt een **nette huishoudster**, leeftijd tussen 50 en 60 jaar, intern; huwelijk niet uitgesloten. Brieven onder no. 28 aan buro M. & W.

Vrl. apotheker, midden 50, vrolijk, sportief, auto, zoekt reisge-no(o)t(e)(n), voor 2, 3 of 4 weken vakantie in sept. of okt., buitenland; doel n.o.t.k. Brieven onder no. 30, buro M. & W.

Welke geestverwant heeft belangstelling voor de aankoop van intiem, 4 pers. woonschip met toebehoren (met ligplaatsvergunning) in Friesland's mooiste merengebied? Brieven onder no. 31, buro M. & W.

Aangeboden:

In mooi gelegen villa te Velp bij Arnhem, grote huiskamer met terras op eigen tuin, slaapkamer boven, klein logeerkamertje, gas, elektriciteit, c.v., gebruik v. keuken, in ruil voor huishoudelijke bezigheden.

Brieven onder no. 27 aan buro M. & W.

de humanistische stichting

"SOCRATES"

is voornemens een gespreksgroep te organiseren, die zich gaat bezighouden met de filosofische vraag naar *wezen en bestemming van de mens*.

De groep zal, te beginnen in het najaar, eens per maand bijeenkomen.

Belangstellenden wordt verzocht, zich te wenden tot het secretariaat van de stichting, postbus 114, Utrecht, tel. (030)-2 46 41.

Indien u meer wilt weten over het

NATURISME

zendt dan 6 postzegels à 20 cent ingesloten in een brief aan postbus 564 Den Haag en u ontvangt ons

propagandanummer

alsmede inlichtingenfolder over de bij de Nederlandse federatie aangesloten Naturistenverenigingen.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het *juninummer* o.a.

J. P. van Praag: Humanistische antropologie.

L. van Gelder: Pedagogische antropologie en humanisme.

F. P. Huygens: Johan Daisne, lezen met een glimlach der herkenning.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

Zojuist verschenen

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlucht met foto's en tekeningen.

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.